

Noi puncte de vedere privind cronologia bronzului târziu și a începutului epocii fierului în Dobrogea

Cătălin DOBRINESCU*

Résumé: *Ce papier passe en revue les points de vues actuels concernant la fin de l'Epoque du Bronze et il conclue que la culture Coslogeni et partiellement contemporaine avec celle du Babadag.*

Mots clés: *Epoque du Bronze, Epoque du Fer, culture Coslogeni, culture Babadag, Dobrogea, chronologie.*

Cuvinte cheie: *epoca bronzului, epoca fierului, cultura Coslogeni, cultura Babadag, Dobrogea, cronologie.*

Cum bine se cunoaște astăzi, sectorul inferior al Dunării de Jos prezintă în epoca bronzului o situație aparte față de restul spațiului carpato-balcanic, fiind integrat cultural regiunii nord-pontice. Din punct de vedere arheologic, acest fapt este ilustrat de absența aparentă a așezărilor în Bronzul timpuriu și mijlociu, prezența comunităților de origine răsăriteană fiind atestată prin morminte tumulare (S. Morintz 1978, p. 85–100; I. Manzura, E. Sava 1994, p. 178–189; I. Vasiliu, 1995, p. 178–189).

Presiunea populațiilor răsăritene continuă și la începutul Bronzului târziu, în secolul XIV a. Chr., când arheologic se constată o extindere spre vest a comunităților culturii Sabatinovka, din zona de origine – nordul Mării Negre – în Dobrogea și sud-estul Munteniei, determinând apariția unei culturi noi, denumită Coslogeni (S. Morintz, N. Angelescu 1970, p. 373–415).

Comparativ cu celelalte comunități culturale carpato-dunărene (Tei, Verbicioara, Otomani, Monteoru ș.a.), care dispuneau de o ceramică diversificată și bogat ornamentată, în arealul culturii Coslogeni întâlnim o ceramică cu un repertoriu redus de forme, foarte puțin ornamentată, decorul fiind abandonat în favoarea unor elemente practice, de uz imediat, stil specific populațiilor stepice, cu o economie bazată, în principal, pe creșterea animalelor (M. Neagu 1993, p. 193–198; E. Lebedeva, 1995). Sfârșitul acestei culturi este legat de fenomenul hallstattizării, care înseamnă o schimbare a raporturilor culturale est-vest, curentul vestic impunându-se, în regiune, spre sfârșitul secolului XII și începutul secolului XI a. Chr. Acest fenomen cuprinde întreg spațiul carpato-balcanic la nivelul acestui palier cronologic și ca urmare directă în Dobrogea apare o nouă cultură, diferită mult celei anterioare, denumită Babadag, după numele așezării eponime din județul Tulcea (S. Morintz 1964, p. 101–117; idem 1987, p. 62). Această cultură prezintă caracteristicile specifice noii epoci, a fierului, și anume: o ceramică neagră, lustruită, așezări stabile și, mai târziu, în faza a doua de evoluție, o metalurgie a fierului dezvoltată.

Totuși, câteva probleme rămân în atenția specialiștilor, și anume: cronologia absolută a celor două culturi și raporturile existente între ele. O contribuție importantă la cunoașterea epocii bronzului și a primei epoci a fierului în sectorul inferior al Dunării de Jos, a avut S. Morintz, cel care a definit, de altfel, cele două culturi (S. Morintz 1964; S. Morintz, N. Angelescu 1970). Pentru cultura Coslogeni, cercetătorul amintit propunea încadrarea acesteia în intervalul cuprins secolele XIV–XII a. Chr., iar pentru cultura Babadag secolele XI–VII a. Chr., între cele două existând un orizont intermediar denumit „Prebabadag” (S. Morintz, N. Angelescu 1970; S. Morintz, D. Șerbănescu 1985; S. Morintz 1978; idem 1987).

În datarea acestor culturi un rol important a fost atribuit, de autor, atât cronologiei de contact – cu Sabatinovka, Noua, Monteoru, Tei, Zimnicea–Plovdiv – cât și cronologiei egeeo-anatoliene (troiene), identificând, pe baza analogiilor din nivelul Troia VII b trei valuri de pătrundere a populațiilor originale din sectorul inferior al Dunării de Jos pe coasta vestică a Asiei Mici: primul, reprezentat de elemente Zimnicea–Plovdiv, în secolul XIII a. Chr., al doilea de elemente Radovanu, în secolul XIII a. Chr., ultimul reprezentat de elemente Babadag I–Pșeničevo, în secolul XI a. Chr. (S. Morintz 1979, p. 151–155).

S. Morintz a identificat trei faze de evoluție în cadrul culturii Coslogeni. Faza I a culturii a fost denumită Sabatinovka–Coslogeni, datorită similitudinilor materialului ceramic de la Ulmu, Sultana și Dorobanțu, din județul Călărași, cu acela din așezările Sabatinovka. Un ac de bronz cu

* Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța, Piața Ovidiu, nr. 1.

placă rombică și un cuțit, descoperite la Ulmu, respectiv Sultana, precizează, în opinia autorului, sincronismele cu fazele II a și II b ale culturii Monteoru și constituie un argument pentru datarea în secolul al XIV-lea a debutului culturii Coslogeni. Faza a II-a ar corespunde momentului de contact cu comunitățile Tei (fazele IV–V) și Zimnicea–Plovdiv. Faza a III-a sau *aspectul Radovanu* este ilustrată de descoperirile de la Căscioarele, Zimnicea, Chirnogi și, bineînțeles, Radovanu, etapă ce corespunde cu extinderea comunităților Coslogeni la vest de Mostiștea, până în zona Zimnicei, punând capăt, astfel, existenței grupului Zimnicea–Plovdiv (D. Alexandrescu 1973; S. Morintz, N. Angelescu 1970; S. Morintz, D. Șerbănescu 1985).

Analizând elementele de origine apuseană din Dobrogea (depozitele de bronzuri, ceramica de tip Gáva), aspectele Meri – Cățelul Nou, „*grupele*” Insula Banului, Pseničevo, Tămăoani, Cozia, Saharna–Solonceni, Belozerka, Basarabi și descoperirile egeeo–anatoliene, S. Morintz identifica trei faze și în cadrul culturii Babadag. Propunea ca faza Babadag I să fie încadrată în secolul XI a. Chr., specificul etapei fiind vasul bitronconic de tip Gáva și decorul incizat, iar faza a II-a, căreia îi sunt caracteristice decorul imprimat cu cercuri concentrice și tangente, este „*cuprinsă cronologic aproximativ între 1000–800 î.e.n.*” (S. Morintz 1987, p. 50–68). Faza a III-a, cu ceramică canelată, este cuprinsă între secolele VIII–VII a. Chr. (S. Morintz 1987, p. 68).

Descoperirile din ultimii 15 ani au adus cu ele și noi puncte de vedere la tabloul cronologic și cultural al regiunii, propus de S. Morintz.

V. Vasiliev, în baza descoperirilor de la Grădiștea Coslogeni (M. Neagu, N. Basarab 1986, p. 99–128), care atestau evoluția culturii Coslogeni și în secolul XI a. Chr., propunea o datare mai târzie, cu un secol, pentru începutul culturii Babadag, adică în secolul X a. Chr. (V. Vasiliev 1987, p. 66). Într-un studiu recent, privitor la cronologia primei epoci a fierului în vestul țării, același cercetător afirma că „*descoperirile actuale indică ...faptul că pătrunderea și generalizarea culturii Gava (pe deplin constituită) în Transilvania nu poate fi plasată anterior sfârșitului Ha. A2 ci, mai probabil, în Ha. B1*” (V. Vasiliev 1997, p. 95).

Această opinie ar schimba întreaga cronologie a regiunii, dacă acceptăm rolul elementelor de tip Gáva în formarea culturii Babadag, însă o serie de elemente de datare pe care le prezentăm mai jos, vor arăta în ce măsură această opinie se justifică sau nu.

A. László acceptă periodizarea și cronologia propusă de S. Morintz, dar sugerează o geneză, cu legături, mai degrabă, în zona de sud–vest a țării, descoperirile de tipul celor de la Meri, județul Teleorman (E. Moscalu 1985, p. 163–170), Chitila (V. Boroneanț 1984), Cățunu (C. Stoica 1989) și Radovanu, județul Călărași (S. Morintz, D. Șerbănescu 1985, p. 5–21), jalonând un posibil traseu. Totodată, un rol important în geneza culturii Babadag l-ar fi avut grupul Tămăoani, propunând o succesiune Coslogeni – Tămăoani – Babadag I (A. László 1997, p. 77–84, A. László, Al. Vulpe 2001, p. 300).

Și la această ipoteză se pot ridica o serie de obiecții, legate în principal de realitățile arheologice din Dobrogea. Cercetările întreprinse de M. Irimia la Rasova – Malu Roșu (M. Irimia 1974) și la Satu Nou–Valea lui Voicu (M. Irimia, N. Conovici 1993), în județul Constanța, G. Jugănar și G. Simion la Garvăn–Mlăjitul Florilor (G. Jugănar 1997), Revărsarea – Tichilești (G. Simion 2003b) și Beidaud (G. Simion 2003a), în județul Tulcea, N. Harțuche, la Siliștea – Nazăru, în județul Brăila, demonstrează o evoluție mai îndelungată a culturii Coslogeni, cel puțin pentru Dobrogea și o parte din sud–estul Munteniei. G. Jugănar observa, analizând situația din numeroase situri hallstattiene timpurii cercetate în sectorul inferior al Dunării de Jos, că „*Nu s-a putut efectua în nici un caz o separație stratigrafică a materialelor Coslogeni de cele Babadag I, astfel încât enunțăm posibilitatea unui contact direct Coslogeni–Babadag I– deci o parțială contemporaneitate a celor două culturi sau, pe de altă parte, putem considera prezența materialelor Coslogeni în straturi Babadag I drept o preluare – moștenire din fondul local nehallstattian*” (G. Jugănar 1997, p. 105). De altfel, datele C14 ce provin din așezarea de tip Coslogeni de la Durankulak, susțin afirmațiile de mai sus, J. Boyadžiev apreciind încetarea locuirii din Bronzul final cândva între anii 1100–1000 a. Chr. (Y. Boyadžiev 1995).

În concluzie, constatăm că în stadiul actual al cercetărilor în Dobrogea, se poate constata existența culturii Coslogeni la nivelul secolului XI a. Chr., precum și o scurtă perioadă de coexistență cu elementele noi de tip Babadag, la același orizont cronologic. Deci, în momentul de față nu este sigură existența unui orizont pre–Babadag–Tămăoani sau o datare mai coborâtă pentru începutul culturii Babadag în Dobrogea.

Totodată, analizând situația de la Satu Nou–Valea lui Voicu, Rasova, Beidaud, Garvăn, Siliștea–Nazâru și din alte puncte în care apar materiale Coslogeni în contexte cu ceramică hallstattiană, incizată sau imprimată, nediferențiate stratigrafic clar, denumită Babadag I și Babadag II, credem că putem sugera ipoteza existenței, mai degrabă, a două stiluri ceramice contemporane.

Conștienți că o asemenea ipoteză pare speculativă în momentul actual al cercetărilor, apreciem că o analiză atentă asupra decorului ceramicii de tip Babadag și a contextelor stratigrafice ar putea aduce informații edificatoare în acest sens.

Bibliografie:

- D. Alexandrescu 1973 *La nécropole du Bronze récent de Zimnicea*, în *Dacia N.S.* 17, p. 77–98.
- V. Boroneanț, 1984 *Chitila–fermă, un aspect cultural al începutului primei epoci a fierului. Date preliminare*, în *Thraco–Dacica* 5, 1–2, p. 156–166.
- Y. Boyadziev 1995 *Chronology of Prehistoric Cultures in Bulgaria*, în *Prehistoric Bulgaria*, Prehistory Press, Madison, Wisconsin, p.141–191.
- N.** Harțuche, 1983 *Raport preliminar asupra săpăturilor arheologice de la Siliștea (Nazâru), județul Brăila*, în *Istros* 2–3, 1981–1983, p. 67–80.
- M. Irimia 1974 *Cercetările arheologice de la Rasova–Malu Roșu. Raport preliminar*, în *Pontica* 7, p. 75–137.
- M. Irimia 2001 *Descoperiri din Bronzul târziu pe teritoriul Dobrogei și unele probleme privind cultura Coslogeni*, în *Thraco–Dacica* 22, 1–2, p. 183–195.
- M. Irimia, N. Conovici 1993 *Descoperiri hallstattiene în zona davei getice de la Satu Nou (com. Oltina, jud. Constanța)*, în *Pontica* 26, p.51–114.
- G. Jugănaru 1997 *Manifestări timpurii ale primei epoci a fierului în Dobrogea (Descoperirile de la Garvăn–Mlăjițul Florilor, jud. Tulcea)*, în vol. *Prima epocă a fierului la Gurile Dunării și în zonele circumpontice*, p.103–110.
- A. László 1996 *Legături între regiunea Dunării de Jos și spațiul egeeo–anatolian la sfârșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului*, în *MemAnt* 21, p. 115–130.
- A. László 1997 *Despre originea și evoluția primei epoci a fierului la Dunărea de Jos*, în vol. *Prima epocă a fierului la Gurile Dunării și în zonele circumpontice*, p. 77–83.
- A. László, Al. Vulpe 2001 *Epoca metalelor. Prima epocă a fierului*, în *Istoria românilor*, vol.1, p. 289–326.
- E. Lebedeva 1995 *Les résultats préliminaires des études paléoethnobotaniques du site Coslogeni*, în *CCDJ* 13–14, p. 95–102.
- I. Manzura, E. Sava 1994 *Interacțiuni „est–vest” reflectate în culturile eneolitice și ale epocii bronzului din zona de nord–vest a Mării Negre (schiță cultural–istorică)*, în *MemAnt* 19, p. 143–189.
- S. Morintz 1964 *Quelques problèmes concernant la période ancienne du Hallstatt au Bas–Danube à la lumière des fouilles de Babadag*, în *Dacia N.S.* 8, p. 101–117.
- S. Morintz 1977 *Câteva considerații cu privire la complexul cultural Sabatinovka–Noua–Coslogeni*, în *Peuce* 6, p.23–29.
- S. Morintz 1978 *Contribuții arheologice la istoria tracilor timpurii, I*, București.
- S. Morintz 1979 *Les Traces et la Troie dans le dernier quart de II–nd millenaire av.n.è.*, în *Thracia Pontica* 1, p. 151–155.
- S. Morintz 1987 *Noi date și probleme privind perioadele hallstattiană timpurie și mijlocie în zona istro–pontică (cercetările de la Babadag)*, în *Thraco–Dacica* 8, 1–2, p. 39–71.

- S. Morintz, N. Angheliescu 1970 *O nouă cultură a epocii bronzului în România. Cultura de tip Coslogeni*, în *SCIV* 21, 3, p. 333–415.
- S. Morintz, D. Șerbănescu 1985 *Rezultatele cercetărilor de la Radovanu, punctul „Gorgana a doua”, județul Călărași. Așezarea de epoca bronzului*, în *Thraco-Dacica* 6, 1–2, p. 5–21.
- E. Moscalu 1985 *Mormintele tumulare hallstattiene timpurii de la Meri (com. Vedea, jud. Călărași)*, în *MemAnt*, 9–11, p. 163–170.
- M. Neagu 1993 *The eastern component of the Coslogeni culture*, în *CCDJ* 10, p. 193–198.
- M. Neagu, N. Basarab 1987 *Considerații preliminare asupra așezării eponime de la Grădiștea Coslogeni*, în *CCDJ* 2, p. 99–128.
- G. Simion 2003a *Așezarea hallstattiană de la Beidaud–Tulcea*, în vol. *Culturi antice în zona Gurilor Dunării*, Cluj–Napoca, p. 79–98.
- G. Simion 2003b *Situl hallstattian de la Revărsarea–Tichilești*, în vol. *Culturi antice în zona Gurilor Dunării*, Cluj–Napoca, p. 99–114.
- C. Stoica 1989 *Complexele de la sfârșitul epocii bronzului descoperite la Cătu (jud. Dâmbovița)*, în *Symposia Thracologica* 7, p. 258–259.
- V. Vasiliev 1987 *Probleme ale cronologiei Hallstattului pe teritoriul României(II)*, în *Sargetia* 20, p. 67 – 80.
- V. Vasiliev 1997 *Din nou despre câteva aspecte privind cronologia primei epoci a fierului în Transilvania*, în vol. *Prima epocă a fierului la Gurile Dunării și în zonele circumpontice*, p. 93 – 98.
- I. Vasiliu 1995 *Noi informații privind epoca bronzului în nordul Dobrogei. Movilele funerare de la Luncavița, punctul „Drumul Vacilor”*, în *Peuce* 11, p. 116 – 140.